

բին մէջն է։ Ոչ ոք իրաւունք ունի ընկալաւորութիւն իր ներկայացրելու եւ պատասխանելու կերպեր։

Բայց կ'ենեւի թէ «Ինքն-կէօնիկ»-ին հեղինակը այս իրեն ծանօթ խնդիրներու պատմագրութեան մէջ ալ խորհրդածութիւն չէ եղած, եւ «բազմաթիւ սխալներ բրած է», ինչպէս որ կը շեմուի Յեղեղոյի ՄԵԱԿ քերթին (Թիւ 206, 308, 354-ր. 10 եւ 27) մէջ հրատարակուած յղումովն, եւ «**ԱԼԵ մը Ծովք - Աւօլինի**» գիրքին շուրջ» խորագրով, որ կ'ըսուի թէ այս «գիրքը հրատարակուած է, անխնայ խօսքերու հաւաքածոյ մըն է», եւ այլն։

Ի հարկէ Պրն. Խաչանեան **Մշակի** ընկալաւորութիւններուն ղեմ, իր պատասխանին հետ, ցոյց տաւ որ պիտի բլրայ հետեւ հայտնական այն տողեր, որք ուղղուած են իրեն՝ իր գիրքը նուէր ընդունողներու կողմէն, եւ լինին անսպասելի քիչ քան մը կարգի մը անոնք, իբրեւ զոր-նախապահման հաղորածներ յայտնի հեղինակներու գրախօսականներէն» խորագրին տակ, թէն անոնք, բայց չորսն, պարզ համակներ են, զորոնք իբրեւ հարկ փաշտանակաւորութեան, եւ ոչ թէ իբրեւ գրախօսական գնահատում, զոնէ գիրքի Ա. Մասին այլանդակութիւններուն, ... համար։

Բ. Ե.

Ա. Զ. ԱՅՈՒՆԻ. ԱՂԱՅԻՐ ԱՆՄԱՆՈՒԹԵԱՆ.
Ա. Ծարբ. Տպ. Կ. Պոլիս. Յ. Մ. Մեքեան փոքր 80 64 էջ. Դիմ 50 դր. արտատպման կէ-Ս Տպար։

Ազատունիի այս հասոյիկը կը բովանդակէ 23 բերքումներ, նախապէս արձակ հրատարակուած զանազան պարբերականներու մէջ, որոնք իմաստաւորական կիներ արտասազ մշակուած ձեւի մը մէջ այս կ'ընծայուին այս Ա. Ծարբով։

Ազատունիին հոն, իր հոգին կը ձկնէ պարզել մեծաշնչ մասամբ այն նիւթերուն շուրջ, որոնք յանդիման են ամէն տեսն երգիչներ բոլոր. հայրենի եւ բերքան տեսարաններ, երաժշտութիւն, մանուկը, կիներ, աչեր, սիր, հրաժեշտ, մեկնումի ցաւաղին տեսարաններ, եւ այլն։

Ան պարզ հանդիսաւոր մը չէ սակայն. վրձինը ձեռքին մէջ, նկատելու համար պահել պահ ինչ որ կը բախի իր աչերուն, այլ մանաւանդ ապագայութեան մըն է։

Իր աչերուն ղեմ պարզուող այդ պատկերներուն մէջ, իր հոգիին աչերուն մէջ կը տարի իր տեսարաններ, դուռ բերելու այդ միջին խորքերէն, ինչ շարժումներ որ կը ստեղծեն անոնք այդ յասակին վրայ եւ կը ջանայ զանկ իր հոգիին լեզուն։

Իր այդ լիջ մը ծանր հիգին մէջ՝ երեւան կը բերէ լեզուի ազնուականութիւն մը, արտայայտութեան երաժշտական դաշնակութիւն մը, տեսիլներու սեփական մտորութիւն մը, եւ նայն տեսն, պէտք է լսել, տեսն մը մտայր. անզայն տարածք եւ ներառիտակականին ձր-փառնու աղօթք իր տողերուն։

Իր այդ բերքումներուն մէջ կարծես իրաւուն կը հիւսուին Պառնասաններու փառքի ներքին եւ հա-րազատ կերտումներ եւ սկզբնականներու երաժշտական բերքումներու փառքայն շեշտեր։ Անպէս որ մեր դի-

մացը կը զանկն ձեւի առողջ կառուցում մը, եւ նոյն տեսն, սակայն ոչ միտ, մտաբան մը որ կը նկատ ըն-թերցողին հոգին, զեղեղիկ շինուածքին առջեւ զազա-փառի, զգացումներու եւ տարաբանութիւններու պայծա-ռութեան կարօտը լիարժեք արտայայտութեան հոգի մը ընդհանրաւոր զեղեղիկութեան մը պէս, որ պարզուելէ առաջ կը ծառուի բացուող նեւաւորութեան անը-տաւորութեան մէջ։

Ազատունի անկախ լիարժեք լիարժեք լիարժեք ունի. իր արտաքին մտաւոր է եւ ազնիւ, եւ իր բերքումներ-ը օտարներու հարկ եւ հեշտապար իրենցներ ունին։

Բայց պիտի փափակեմք որ քիչ մը աւելի պայծա-ռամային իր տեսիլներ, եւ նոր շարքեր որ պիտի նե-սեւին տարիներին, ինչպէս հանգիլ է յուսալ իր սի-րուն արտաքին, բերքին մեղի մեր իրաւուն մէջ հիւս-տան լայն համադրութեան մը կառուցում, փոխանակ լոյս տալու եւ պատմական ներշնչումներու։

Անխորհրդ կը համարվի նմաններ զանկ նոս իր ա-րտաքին։ Անխորհրդ կը կարգաւորուելու արձանի հասոյիկ մըն է բոլոր անոնք, որ կը սիրեն հաւանքել արտայայ-տութեան զեղեղիկ եւ ազնուական ձեւի մը հրապար-ք եւ կախարհներ։

Երաւարդէմ

Գ. Մ.

Ս. ԳԻՐՔԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄԸ

«Թուրք առ Հոռոմայեցիս»

Հերու, Սիմոնի Յուսէփի Թիւրք մէջ (էջ 165-168) խօսելով Ս. Գիրքի ընթերցման առաւելին պէտքերն վրայ, խոստացած էինք առաջնորդել ընթերցողներուն սկսելով Հը-ռոմայեցւոյ Թուրքէն։

Կը փութանք կատարել մեր խոստումը։

1.— Մեր կարգաւոր զրբքը կամ գիրք-քերը Նոր Կտակարանին՝ կըրթ թիւով 20 դարերու հնութիւն մը ունին. եւ այսքան հին ու երկար ժամանակի մը ընթացքին անոնք ձեռքէ ձեռք ընդօրինակուելով եւ տեղէ տեղ փոխադրուելով կրնային ենթարկուիլ փոփոխումներու եւ աղայումներու։ Հեղինակին գրչէն ելած բնագիրը մի-այն կրնար ապահովութիւն տալ միգրի, զոր օրինակ, գիտնալու համար թէ ինչպիսի յաւելումներ կամ փոփոխումներ կրած է Հը-ռոմայեցւոյ Թուրքը։ Դժբախտաբար այդ-պիսի բնագիրներ չեն պահուած. եւ մեզ հա-սած ընդօրինակութիւններու ամէնէն հինն ալ Չորրորդ դարէն սկսելն է՝ անշուշտ։

Այս է պատճառը որ ինչ ինչ տարբե-րութիւններ կը գտնուին օրինակէ օրինակ։

2.— Պէտք է գիտնալ որ առաքեալներ իրենց կազմակերպած եկեղեցիներուն և իրենց ժամանակի պէտքերուն համար գրեցին այս թուղթերը կամ նամակները, և կարելի է ըսել թէ անոնք աչքի առջև տեսնեցան նաև իրենցմէ հաղարար տարիներ ետքը քրիստոնեայ եկեղեցիներու պէտքերը: Այսպիսի հաւաստում մը շատ տուրօրինակ պիտի ըլլար: Բայց առաքելական դարձեալ եկեղեցիներուն ուղղուած այդ թուղթերը կը բովանդակեն իրենց մէջ այնպիսի սկզբունքներ և ճշմարտութիւններ և աւանդութիւններ, ինչպէս նաև պատմական իրողութիւններ, որ թանկագին են բոլոր ժամանակներու և տեղերու քրիստոնէութեան համար, և այդ է պատճառը որ Առաքելական թուղթեր պահուեցան եկեղեցիներու մէջ և կարդացուեցան ու կը կարդացուին մինչև հիմայ, իբրև առաջին ձևովէ կամ վաւերագրներ, որոնց վրայ կը կոխնինք քրիստոնէական հաւատալիքներու և բարոյագիտութեան վաղեմի հիմերը ճանչնալու և ասոնց մեկնութիւնները տալու համար:

3.— Պէտք է գիտնալ նաև որ այն ժամանակներու կրօնքը հեթանոսական էր. և Հին Կտակարանի կրօնքով կրթուած Հրեաները զաղթեալութիւններ հաստատած էին այդ հեթանոս երկիրներու մէջ: Աւետարանը այս դաղթական Հրեաներու մէջ կը քարոզուէր նախ, և անոնց միջոցաւ ալ կը տարածուէր հեթանոսներու մէջ:

4.— Պաղեստին, հրէութեան բնաշխարհը, հռոմէական գերիշխանութեան ներքեւէր քրիստոնէութեան ծագումին, և հռոմէական պետութեան ալ պաշտօնական կրօնքն էր հեթանոսութիւնը:

Պոզոս առաքեալ իր առաքելական գործունէութեան ասպարէզ քնտրեց հռոմէական պետութեան սահմաններուն մէջ զբոնող հրեայ դաղթները, որոնք սփռուած էին այն առեւ Ասիա (=Փոքր-Ասիա) կողմէն երկրին արեւմտեան մասերը: Այս երկրներ, սկսելով Գաղատիայէն (Էնկիւքի): իրենցամբողջութեամբ թերակղզի մը կը ձևացնեն:

5.— Հռոմի մէջ ալ կար Հրեայ դաղթ մը, բաւական զօրաւոր և բարգաւաճ, և Պոզոս շատ մեծ փափաք ունէր երթալ Հռոմ, տեսնել կեդրոնը այն պէ-

տութեան որ իր դրօշին տակ առած էր այն առեւտրական ծանօթ աշխարհին մեծագոյն մասը, Միջերկրականի աւազանին շուրջ, ինքն ալ հռոմէական քաղաքացի մըն էր, և թերեւ, ո՛վ գիտէ, կ'ուզէր հեթանոսութիւնը ուղղակի իր սիրտէն դարնել Աւետարանի լուսով:

Պոզոս շատ անգամ միտքը դրաւ այցելել Հռոմ, Աւետարանի պոռուղ գտնելու համար այդ հեթանոս միջավայրի մէջ ալ, բայց արգելքներ ունեցաւ (Հռոմ. Ա. 10-15, Ժն. 22-24):

6.— Ե՛րբ գրուեցաւ Հռովմայեցոց Թուղթը և մօր տեղէն: Այս մասին ակնարկութիւններ մը կան արդէն թէ՛ նոյն ինքն Հռովմայեցոց թուղթին մէջ և թէ՛ ուրիշ գրուածներու մէջ: Պոզոս Մակեդոնիոյ և Աքայիոյ կողմերը կը գտնուէր հարուստ եկեղեցիներէ նպաստներ հաւաքած էր և անձամբ երուսաղէմ պիտի բերէր դանոնք (Հռմ. Ժն. 18-29, Գործք. ԻԴ. 17) և յետոյ պիտի երթար Հռոմ (Հռմ. Ա. 10, Ժն. 24, Գործք. Առք. ԺԹ. 21, Ի. 1-6, Ա. Կրնթ. ԺԶ. 1-6 Բ. Կրնթ. Ը. 1-8 Թ. 1-5). իսկ այս ճամբորդութեան ընթացքին Կորնթոս կը գտնուէր երեքամիսներէ ի վեր (55-56ին), և Հռովմայեցոց Թուղթը գրեց Կորնթոսէն (56ին) և զրկեց զայն քոյր Փիլիպի հետ, որ սարկաւազուհին էր Քենթրալի (նաւահանգիստ Կորնթոսի) եկեղեցւոյն (Հռմ. ԺԶ. 1):

7.— Ի՛նչ կերպով քրիստոնէութիւն մը տած էր Հռոմ, քանի որ դեռ Պոզոս չէր գացած հոն, ոչ ալ . . . Պետրոս:

Ամէնէն յառաջ գիտենք թէ Հռոմէն Հրեայ ուխտաւորներ եկած էին երուսաղէմ, Պասքի տօնին, և ներկայ գտնուելով Պենտէկոստէի հրաշալի օրուան (Գործք Բ. 10. հմտ. Հռմ. ԺԳ. 11, ԺԶ. 7) հաւատացած էին Աւետարանի և իրենց վերադարձին տարած էին առաջին աւետարանը կրօնքին: Յետոյ՝ Պոզոս ինքն բաւական լոյս կը սփռէ Հռոմի այս անդրանիկ եկեղեցւոյ կազմութեան մասին այս թուղթին վերջը (ԺԶ), երբ յակնել յանուանէ կ'ոգիւնէ 26 անձեր, որոնք մեծ մասամբ հեթանոս անուաններ են:

Այսպէս կ'երևի թէ Պոզոս արդէն ինքն ալ գործիչներ զրկած էր Հռոմ, Աւետարան քարոզելու և կամ թէ իրեն ծանօթ-

ներէն զործով Հոռոմ հաստատուողներէն ու մանց յանձնարարած էր կազմակերպել առանին եկեղեցի մը. այսպէս, Եպենեւոսս, որ բնիկ Ասիացի է, Պօղոսի սիրելին և անոր աշակերտ, անշուշտ զործեց Հոռոմի մէջ. Մարիա, որ շատ աշխատանք ունեցած է Հոռոմի եկեղեցւոյն կազմութեան մէջ. այսպէս նաև ուրիշ անուններ, որոնց կեանքն ու զործերը կը գնահատուին Պօղոսի կողմէն: Խնամքով կարդացեք Հոռ. ԺԶ. գլուխը:

8.— Ի՞նչ լեզուով գրուած է թուղթը և ի՞նչ նիւթի վրայ:

Հոռոմի բնիկ լեզուն թէև լատիներէն էր, բայց մինչև Գրգ դար յունարէն կը խօսէին ու կը գրէին Հոռոմէացիներ, իրեն մըշակոյթի լեզու: Հետեւաբար Պօղոսն ալ յունարէն գրեց իր թուղթը: Գալով նիւթին, ասիկա շատ հետաքրքրական է այդ ժամանակի համար, մանաւանդ և առաքելական դարու եկեղեցւոյն պատմութեան տեսակէտէն: Գրիտոնէութեան զարձոյ Հրեաներ կը պնդէին թէ Մովսիսական օրէնքին տրամադրութիւնները պէտք է չարգելին քրիտոնէութեան մէջ ալ. եւ աստոնց ամէնէն գլխաւորը կը նկատուէր թլփատութիւնը: Իսկ Պօղոս կը պնդէր թէ հին օրէնքին այդպիսի տրամադրութիւնները ինքնին խափանուած են Աւետարանով: Թէ՛ քրիտոնեայ ըլլալ և թէ՛ հրէական սովորութիւնները պահել՝ տարբերակ մտայնութիւն մըն էր, և Պօղոս բուն կերպով կը մաքաւէր ատոր դէմ խօսքով և գրով:

Եւ Հոռոմէացոց, ինչպէս նաև Գաղատացոց ուղղուած թուղթերը շատ հետաքրքրական են այս կողմէն:

Պօղոս երկար ատենէ ի վեր կը մաքաւէր այս սկզբունքի համար և Հոռոմէացոց թուղթին գրութենէն 7 տարի յառաջ (49-ին) երուսաղէմի ժողովին մէջ ալ (Գործք ԺԵ) խորհրդակցած էին և Պօղոսին տեսութիւնը յաղթած էր, և ինքն որոշած էր Հեթանոսներու մէջ զործել և որչափ որ կարելի է, ազատ ըլլալ հրէական մտայնութենէ և աւանդամուրեքենէ:

Բայց մատուորական ու աւանդապահ Հրեաներ այնպէս կարծելով թէ Պօղոսին ընթացքը կործանարար պիտի ըլլայ Մովսիսական օրէնքին համար, կազմակերպուե-

ցան ու սկսան զժուարութիւններ հանել Պօղոսին դէմ: Պօղոս ուր որ կ'երթար, կը քարոզէր, եկեղեցի կը կազմակերպէր, անոնք, այդ սոսա առաջնայնէ, ինչպէս որ Պօղոս ինքն կ'որակէ զանոնք, հակառակը կը քարոզէին, կը խոսովէին աւետարանեալ եկեղեցիներն ու համայնքները, և այս հակառակութիւնը այնքան յառաջ տարին որ, ինչպէս գիտենք, երգուեցով վճռեցին սպաննել զինքը երուսաղէմի մէջ, բայց Հոռոմէական իշխանութիւնը կրցաւ ազատել զինքն այդ խռժանային մահափորձէն, և իր իսկ բողոքին վրայ Հոռոմ զրկեց զինքն կայսերական ատեանին մէջ դատուելու համար:

Արդ՝ Հոռոմայեցոց թուղթին մէջ կը գտնենք Պօղոսին ամէնէն ուժգին քննդատութիւնները թէ՛ հրէամիտ քրիտոնեաներու դէմ և թէ՛ հեթանոսական սովորութիւններու և անբարոյութիւններու դէմ. այս վերջիններն ալ տարբեր զժուարութիւններ էին նորածին եկեղեցւոյն շուրջ, և հետեւաբար առաքելը ստիպուած էր իր քարոզած Աւետարանը պաշտպանել թէ՛ հրէամիտ քրիտոնեաներուն և թէ՛ հեթանոսներուն դէմ եկեղեցւոյ մէջ և եկեղեցիէն դուրս:

9.— Չորս գլխաւոր մասեր ունի այս 16 գլուխներու բաժնուած թուղթը: Վերլուծենք բովանդակութիւնը.

Ա.—Ներածութիւն (Ա. 1-15).

Բ.—Վարդապետական մաս (Ա. 16-ՓԱ).

—Այս մասին մէջ է որ կը բացատրէ հաւատով արդարացման խնդիրը (Ա. 16-17), մատնանիւ կ'ընէ, իրեն իրողութիւն, սոսկալի ապականութիւնը բարքերուն թէ՛ հեթանոսներուն (Ա. 18-32) և թէ՛ Հրէից (Բ. 1-29), իրեն արդիւնք անհաւատութեան, և Ա. Գիրքով կը հաստատէ իր ըսածները (Գ. 9-20):

—Կը գիտէ ու կ'ընդլայնէ նոյն խնդիրը և կը բացատրէ թէ Փրկին քաւական մահը կարելի կ'ընէ հաւատքով արդարացումը (Գ. 21-25), կը մերժէ պարժանքները (Գ. 27-31), Աբրահամի օրինակով կ'ապացուցէ ըսածները (Գ), կը մատնանէ հաւատքով արդարացման արդիւնքները (Ե. 1-11), կը բազմաթէ առաջին և երկրորդ Ազամը իրարու հետ (Ե. 12-21):

—Կը բացատրէ յառաջուրեական ար-

դարացումը Քրիստոսի հետ միանալով (Ձ. 1-14), կը պարզէ քրիստոնեաներուն ազատագրումը օրէնքի հարկէն (Ձ. 15-է), ցոյց կուտայ Հոգիով կեանքը (Ը. 1-17), արարածներուն ակնկալութիւնը և քրիստոնէից յոյսը (Ը. 18-39)։

Թ—ԺԱ. գլուխներու մէջ Իսրայէլացիներու մերժուելուն արդարութիւնն (Թ. 1-23) ու պատճառը (Ժ. 1-21) և կը յորդորէ ապագայ վերահաստատութեան յուսով (ԺԱ)։

Գ. Գործնական խրատներ և յորդորներ (ԺԲ. 1-ԺԵ. 13)։

—Քրիստոնէից պարտականութիւնները (ԺԲ. 1-21), եկեղեցի և պետութիւն (ԺԳ. 1-7), Սիրոյ օրէնքը (ԺԳ. 8-14), ներողամտութիւն (ԺԴ. 1-ԺԵ. 3) միութիւնը (ԺԶ. 1-ԺԷ. 13) և Հեթանոսաց (ԺԵ. 4-13)։

Դ. Եզրակացութիւն (ԺԵ. 14-ԺԶ)։

—Անձնական շինիչ խորհրդածութիւններ և Սպանիա երթալու առթիւ Հռոմ այցելելու խոստում, և ողջոյններ իր ծանօթներուն (ԺԵ. 14-ԺԶ. 16), վերջին խրատ մըն ալ և փառատրութիւն (ԺԶ. 17-28)։

Ինչպէս կը տեսնուի այս վերլուծումէն Հռոմայեցոց թուղթը կը խօսի այնպիսի խնդիրներու վրայ, որոնք շատ ծանրակշիռ արժէք մը ունէին Առաքելական դարու եկեղեցւոյն համար։

Ներկայ ժամանակներու եկեղեցիները չունին այդ խնդիրները, բայց մենք պէտք ունինք այս թուղթին մէջ բացատրուած պատմական քրիստոնէութեան փորձառութիւններուն։

—Ի՞նչ է մեր հաւատքը Աստուծոյ վրայ։

—Ի՞նչ է մեր ըմբռնումը Յիսուս-Քրիստոսի մասին։

—Որո՞նք են քրիստոնէական կեանքը ապականող երեւոյթներ։

—Որո՞նք են մաքուր և հաւատացեալ մարդու կեանքի մը պայմանները։

—Ո՞րչափ պէտք ունինք Պօղոսի ոգիով աշխատող հոգևորականներու։ — ահա՛ հարցումներ, որոնք կուգան մեր միտքը, երբ խղճմտորէն կը կարգանք և կ'ուսումնասիրենք այս թուղթը։

Այս ծանօթութիւններով և նախապատրաստութիւններով սպասողինուելէ ետքը, սկսեցէ՛ք կարդալ այս թուղթը ձեր զրա-

բար կամ աշխարհարար նոր կտակարանին մէջ, հանգարտ և ուշադիր, և պիտի տեսնէք թէ՛ ո՞րչափ հաճելի և հետաքրքրական ընթերցում մը կ'ընէք զրեթէ 2000 տարուան հնութիւն ունեցող գիրքէ մը։

Հասնուցած, ուշիմ, հետաքրքիր քրիստոնեաներու համար ամէնէն գործնական և ամէնէն սքանչելի ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ մըն է Ա. Գիրքը։

Կարգացէ՛ք զայն սիրով, պատկառանքով և երկիւղած ոգիով։

Բ. Ե.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ամուսնութիւնը բնական հաստատութիւն մըն է՝ ենթարկուած քաղաքային իշխանութեան հակաշփոխին։ Բայց մօրզը, ինչպէս որ քրիստոնէութիւնը կ'ըմբռնէ զայն, զուտ երկրաւոր էակ մը չէ, այլ մանկամայն Աստուծոյ պատկերն ու փառքն ըլլալով՝ իր աշխատանքը պիտի լինի ազրիլ երկինքի համար, և ամուսնական կապը այդ գործին կը նպաստէ երբ սրբագործուած է ան Աւետարանով։ Այն ժամանակ ամուլին միութիւնն իրեն առարկայ ունի ոչ միայն անոնց հոգեկան թոխչքը—այս բառին իսկական առումովը—այլ և անոնց կրօնական զարգացումն և բարոյական կատարելութիւնը։ Ասի չի նշանակեր թէ ամուսնաւոր վիճակէն դուրս միշտ և հարկադրաբար մօրզը անկատար պիտի ըլլայ, երբ անդին հոյակապ օրինակներ հակառակը կ'ապացուցեն Աստուծոյ թաղաւորութեան պատմութեան մէջ, սակայն և այնպէս երբ կ'ուզեն սերական կեանքն ընտրել, հարկ է որ ամուսնութեան ձևին տակ ըլլայ ան, անպատկ կենակցութիւնը (concubinage) ռաւակապ մըն է անձնական գործին, ինչպէս և իր ընկերային պարտադրումին համար. բա՛ւ կը համարենք այս մասին երկու օրինակներ ներկայել։

ա) Ամուսնութեան բնական արդիւնքը տեսակին աճումն է։ Ստոյգ է թէ ասոր համար ամուսնական հաւատարմութիւնը երբեք պահանջ մը չէ։ Բայց ներկի ալ չէ